

D85/09

10 april 1985

TURKIJE EN DE MENSENRECHTEN

De houding van West-Europa in het algemeen en Nederland in het bijzonder tegenover Turkije heeft voortdurend iets tweeslachtigs. De Westeuropeanen hebben talrijke zwaarwegende redenen om de Turken op te nemen in de Europese familie. Een volledige acceptatie in familiekring wordt echter verhinderd door het afwijkende gedrag van dit Europese zorgenkind, dat zich maar niet wenst te houden aan de huisregels.

Waarom is Turkije belangrijk voor West-Europa? Bovenal is het land van belang uit militair-strategisch oogpunt. Als NAVO-lidstaat grenst Turkije direkt aan de Sovjet-Unie en het land fungeert bovendien als buffer tussen Europa en het onrustige Midden-Oosten. Tezamen met de onberekenbare NAVO-bondgenoot en aartsrivaal Griekenland vormt Turkije de vitale zuid-oost flank van het Atlantisch bondgenootschap.

Als vaderland van miljoenen werknemers in de Europese industrie is Turkije ook op een andere manier nauw verbonden met West-Europa.

De contacten met Turkije worden echter nog steeds nadelig beïnvloed door de klemmende vraag of het land zich houdt aan de spelregels van een parlementaire democratie naar westers model en of het de meest elementaire mensenrechten respecteert. Vanaf de militaire interventie van 1980 hebben Europese landen, instellingen en organisaties getracht het democratische gehalte van de republiek vast te stellen. Onderzoekscommissies wisselen elkaar in hoog tempo af en pogen met of zonder medewerking van de Turkse overheid vast te stellen of het gelegitimeerd is het land te aanvaarden als volwaardig gesprekspartner en lid van de Europese familie. De meningen zijn nog altijd sterk verdeeld.

TURKIJE EN DE MENSENRECHTEN

In de periode voorafgaand aan de staatsgreep van 12 september 1980 werd Turkije verscheurd door een bloedige strijd tussen rechtse en links-extremistische groeperingen. Toen de Turkse militairen de macht grepen, beloofden zij zo spoedig mogelijk een einde te maken aan het bloedvergieten en de personen, zowel van rechts als van links, die zich aan gewelddaden schuldig hadden gemaakt, te berechten.

Voor het hele land werd de staat van beleg afgekondigd, het parlement werd ter zijde geschoven en alle macht kwam in handen van een uit vijf militairen bestaande Nationale Veiligheidsraad. Tienduizenden mensen, waaronder parlementsleden, leden van politieke partijen en vakbondsmensen, werden gevangen gezet. Alle politieke en vakbondsactiviteiten werden verboden.* Er werd een begin gemaakt met een reeks processen voor speciale militaire rechtbanken, die tot op de dag van vandaag voortduren.

Regelmatig werd in de afgelopen jaren in de westerse pers melding gemaakt van martelingen en slechte omstandigheden in de overvolle gevangenissen. Ook werd de Turkse junta ervan beschuldigd dat zij in tegenstelling tot eerder gedane beloftes, veel harder optreedt tegen links dan tegen rechts. De recente vrijspraak van Necmettin ERBAKAN en een aantal van zijn islamitisch-fundamentalistische aanhangers en de vrijlating begin april van de als fascistisch bestempelde Alparslan TURKES, zullen aan deze veronderstelling alleen nog maar meer voeding geven**

Dit alles leidde ertoe dat Turkije onder toenemende internationale druk kwam te staan om een einde te maken aan de slechte behandeling van gevangenen en de noodzakelijke stappen te zetten tot een geleidelijke terugkeer naar een parlementaire democratie.

De ontwikkelingen in Turkije werden internationaal nauwlettend gadeslagen. Om te beoordelen of Turkije daadwerkelijk verbeteringen nastreefde, werden diverse onderzoekscommissies samengesteld die ter plaatse een oordeel moesten vormen. In de afgelopen anderhalf jaar hebben vier belangrijke onderzoeken plaatsgevonden, te weten :

1. een officieel Turks onderzoek naar de toestanden in de gevangenissen;
2. een doorlopende rapportage van Amnesty International;
3. een rapport van de sub-commissie voor het Vrije Verkeer van Informatie en Mensen van de Noord-Atlantische Assemblee;
4. een onderzoek van de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens van de Raad van Europa te Straatsburg.

-----
*Zie FOCUS D85/02

**Zie FOCUS D85/05

Het Turkse onderzoek

Van 19 tot 29 maart 1984 bezocht een door de Turkse regering samengestelde commissie van negen personen verschillende gevangenissen om een onderzoek in te stellen naar de dood van gevangenen sedert december 1978. Een aantal incidenten waarbij doden en gewonden vielen, was volgens de commissie toe te schrijven aan de weigering van sommige gevangenen zich te distancieren van de marxistisch-leninistische ideologie en zich te onderwerpen aan het gevangenisregime.

Het rapport van de commissie, dat moest dienen als antwoord van de regering in Ankara op internationale kritiek, noemde de omstandigheden in Turkse gevangenissen bevredigend. Er was geen sprake van systematische of bewuste martelingen. Het martelen van gevangenen kwam slechts incidenteel voor. Het verantwoordelijke gevangenispersoneel was in die gevallen vervolgd en bestraft.

Internationaal werd weinig waarde gehecht aan het oordeel van deze door de Turkse regering gestuurde commissie.

Amnesty International

Op 10 mei 1984 reageerde AI op de lezing van de officiële Turkse onderzoekscommissie. Volgens deze organisatie in Londen was er in Turkije op het gebied van martelingen en toestanden in gevangenissen geen noemenswaardige verbetering opgetreden sedert de terugkeer naar een burgerregering (november 1983).

De kritiek van AI richt zich vooral op een artikel in de november 1982 bij referendum aangenomen grondwet en op de doodstraf. De artikelen 141 en 142 van het Turkse Wetboek van Strafrecht (in de nieuwe grondwet opgenomen onder artikel 68) worden in Turkije systematisch gebruikt als kapstok om elke oppositie uit linkse hoek "aan op te hangen" en uit te schakelen. De betreffende artikelen geven de regering in Ankara sedert 1936 de mogelijkheid partijen die de klassenstrijd in hun vaandel hebben staan te bestrijden. Het zijn bepalingen die rechtstreeks zijn overgenomen uit Mussolini's Wetboek van Strafrecht.

Artikel 141 verbiedt eenieder een vereniging (cq. partij) op te richten, die de heerschappij van ene sociale klasse over andere klassen nastreeft of de maatschappelijke of economische orde in Turkije omver wil werpen. De straffen die op dit artikel van toepassing zijn, variëren van 8 jaar gevangenisstraf tot de doodstraf. Artikel 142 stelt gevangenisstraffen van 5 tot 10 jaar in het vooruitzicht voor hen die zich schuldig maken aan het bedrijven van propaganda voor klassenstrijd.

De toepassing van deze wetgeving heeft reeds geleid tot honderden vonnissen, waarbij de beoordeelden zich lang niet altijd schuldig hebben gemaakt aan gewelddadige acties. AI heeft bezwaar aangetekend tegen de manier waarop Ankara deze artikelen gebruikt om systematisch elke linksgerichte politieke activiteit in de kiem te smoren.

AI verzet zich zoals altijd in alle gevallen en onvoorwaardelijk tegen de doodstraf. De organisatie is dan ook fel gekant tegen artikel 16 van de nieuwe grondwet, welke voorziet in het opleggen

ervan (van 1980 tot op heden enkele tientallen keren voltrokken). In artikel 16 staat ook een algeheel verbod van marteling omschreven, hetgeen door AI wordt toegejuicht. In de praktijk, zo stelt de organisatie echter vast, is het martelen van gevangenen een wijdverbreid kwaad, waartegen de autoriteiten onvoldoende actie ondernemen. Martelen lijkt routine geworden te zijn in Turkije, zo stelt AI vast.

Het rapport van de Noord Atlantische Assemblée

Op uitnodiging van de Nationale Vergadering van Turkije, bracht de sub-commissie voor het Vrije Verkeer van Informatie en Mensen van de aan de NAVO gelieerde Noord Atlantische Assemblée van 8 tot 15 juli 1984 een bezoek aan Ankara en Istanbul. De delegatie telde 13 leden, onder wie de Nederlander K. De VRIES (CDA, Eerste Kamer) en stond onder leiding van de Belgische christen-democraat

Doel van het bezoek was vast te stellen of Turkije vooruitgang geboekt had bij de terugkeer naar de democratie en bij het herstel van de rechten van het individu. Uit de eindrapportage door blijkt dat de commissie zeer voorzichtig is in haar oordeel en lijkt zij vooral te willen vermijden haar Turkse gastheren voor het hoofd te stoten. Om die reden wordt waarschijnlijk in het rapport het probleem van de Koerden volledig genegeerd.

Als het democratiseringsproces in Turkije uiterst traag verloopt, dan is dat volgens c.s. vooral toe te schrijven aan de angst voor een terugkeer naar de bloedige chaos van voor de laatste staatsgreep. Ook de economische malaise wordt in dit verband nadrukkelijk als een verzachtende omstandigheid opgevoerd.

De commissie concludeert dat Turkije nog geen democratie in de ware zin van het woord genoemd mag worden. Het land bevindt zich duidelijk in een overgangsfase, maar is onmiskenbaar op weg naar een volledig herstel van de parlementaire democratie. Ondanks het milde en voorzichtig positieve oordeel over het totale proces heeft de commissie ook kritiek. Het uitsluiten van bepaalde bevolkingsgroepen - studenten, militairen, professoren - van het politieke leven, zoals bepaald is in de grondwet, werkt belemmerend bij het democratiseringsproces, zo wordt gezegd. Ook worden er vraagtekens gezet bij de processen tegen vakbondsleden en vredesactivisten. Als belangrijkste stap in de goede richting adviseert de commissie de staat van beleg in het hele land af te schaffen.

Met betrekking tot het martelen en de slechte behandeling van gevangenen onderschrijft de commissie voor een belangrijk deel de officiële Turkse lezing : martelingen komen voor, maar niet systematisch. De excessen zijn toe te schrijven aan de slechte opleiding van politie- en gevangenispersoneel. Daar waar martelingen geconstateerd worden, zullen de verantwoordelijken gestraft worden. Dat in Turkije andere normen voor huisvesting gelden dan in West-Europa en dat Turkse ziekenhuizen nauwelijks confortabeler zijn dan de gevangenis, accepteren de

commissieleden tenslotte als excuus voor de overvolle gevangenissen...

De Raad van Europa

Vijf lidstaten van de Raad van Europa - Frankrijk, Zweden, Denemarken, Noorwegen en Nederland - hebben in juli 1983 bij de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens een klacht ingediend tegen Turkije. De landen beschuldigden de Turkse autoriteiten van talrijke schendingen van de Europese Conventie voor de Rechten van de Mens. In december 1983 werd de klacht na een onderzoek door de commissie ontvankelijk verklaard. Conform de procedure onderzocht begin dit jaar een delegatie in Turkije de mogelijkheden tot het treffen van een minnelijke schikking met de Turkse regering. Met een optimale bewegingsvrijheid, maar onder de belofte van strikte geheimhouding, onderzocht de vijfkoppige delegatie onder leiding van de Italiaan van 27 januari tot 2 februari de actuele situatie met betrekking tot de mensenrechten in Turkije.

De regering in Ankara zou door het doen van bepaalde toezeggingen over verbetering van de toestanden in gevangenissen of het betalen van schadevergoeding aan slachtoffers van martelingen, aan het bereiken van zo'n minnelijke schikking kunnen bijdragen. Kan er met de Turkse regering niet tot overeenstemming gekomen worden, dan zal de kwestie aanhangig gemaakt worden bij de Raad van ministers. Die zou met tweederde meerderheid over kunnen gaan tot schorsing van Turkije als lid van de Raad van Europa.

Ondertussen is de Turkse positie in Straatsburg door een actie van minister van Buitenlandse Zaken HALEFOGLU er niet gemakkelijker op geworden. Hij meldde zijn land in mei 1984 weer aan voor het voorzitterschap van de Raad van ministers, een functie die de Turken kort na de staatsgreep van 1980 vrijwillig lieten lopen, hoewel het hun beurt was. Nu achtten de meeste lidstaten van de Raad van Europa de democratie in Turkije echter nog te gebrekkig en raadden zij HALEFOGLU aan, nog een termijn te wachten. De minister verliet hierop boos de vergaderzaal en heeft zich sedertdien laten vertegenwoordigen door ambassadrice Feliz DINCEN, voorheen gestationeerd in Den Haag.

Hoewel er dus strikte geheimhouding rust op het rapport van de delegatie, beweerde het Amerikaanse persbureau Associated Press (AP) in maart dat het de hand had weten te leggen op het vertrouwelijke rapport. Het oordeel van de onderzoekscommissie zou zeer negatief uitvallen voor Turkije. In de militaire gevangenissen worden de mensenrechten nog op grote schaal geschonden en er is slechts een uiterst trage vooruitgang richting democratie te bespeuren.

De Turkse regering reageerde furieus op het uitlekken van delen van het rapport. In een krachtig protest aan het adres van de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens sprak de Turkse regering van een "ernstige kwestie" en beschuldigde zij de leden opzettelijk geheime informatie te hebben laten uitlekken naar de pers.

In Turkije gaan steeds meer stemmen op om de samenwerking met de Raad van Europa te herzien. Premier OZAL liet zich kort geleden ontvallen dat de Raad "eigenlijk niet meer zo belangrijk is sinds het optreden van organisaties als de NAVO, de EG en de OESO" en dat Turkije er wellicht uit zou verdwijnen. Deze uitlatingen kwamen hem te staan op forse kritiek van een deel van de Turkse pers. Deze kritiek was een reactie op de omstandigheid dat in bepaalde islamitische kringen in Turkije al langer wordt gepleit voor vermindering van de contacten met West-Europa en voor het aanhalen van de banden met islamitische staten. Ook president EVREN beschouwt de kritiek van de Raad van Europa en AI als onrechtvaardig en onjuist. Hij waarschuwt voortdurend voor een terugkeer naar de chaos van de zeventiger jaren en vindt dat zijn land in het buitenland niet wordt begrepen. Voor een deel heeft Turkije dit aan zichzelf te wijten: "we are unable to promote ourselves in the world", zo zei EVREN onlangs in een toespraak.

De relaties met de Verenigde Staten worden minder beïnvloed door discussies over mensenrechten. In het jaarlijkse rapport van het State Department over de rechten van de mens in de wereld, wordt weliswaar bezorgdheid uitgesproken over een aantal ontwikkelingen en martelingen in Turkije, doch het land wordt toch geprezen om de nakoming van de mensenrechten.

Tijdens het bezoek van premier OZAL aan Washington, begin april, werd dan ook met geen woord gerept over de mensenrechtensituatie in Turkije. Slechts advertenties van AI in Amerikaanse bladen wezen op de inhumane toestanden in het land. De regering REAGAN hecht veel belang aan goede relaties met deze NAVO-partner, temeer nu Griekenland zich tot een steeds onbetrouwbaarder bondgenoot ontwikkelt. Een discussie over de naleving van mensenrechten in Turkije kan Washington dan ook op dit moment niet gebruiken.

Tot slot

Hoewel er talrijke rapporten over de mensenrechtensituatie in Turkije zijn opgesteld, is het nog steeds moeilijk te bepalen in hoeverre het land zich houdt aan de internationaal geldende regels en voorschriften op dit gebied. Dat het land op essentiële punten deze normen overschrijdt staat vast, maar bij de beoordeling ervan dringt zich voortdurend de vraag op of Turkije wel mag worden beoordeeld volgens in West-Europa gehanteerde maatstaven.

Steeds weer staan westerse regeringen en instellingen voor het dilemma de ongetwijfeld belangrijke contacten met Turkije te handhaven dan wel te verbreken of verminderen in verband met de situatie van de mensenrechten

In Straatsburg heerst momenteel een opvallende stilte rond de kwestie Turkije. Alles duidt er echter op dat achter de schermen koortsachtig wordt gezocht naar een oplossing die voor alle partijen, Turkije inclusief, acceptabel is. Dit diplomatiek overleg zal uiteindelijk moeten leiden tot een uitspraak over het lidmaatschap van Turkije van de Raad van Europa. Deze beslissing kan ook voor Nederlandse instellingen een belangrijke graadmeter zijn in hoeverre Turkije acceptabel is als gesprekspartner.